

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ І ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ЗАДАЧ

Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів становлять перед вищими закладами освіти нові завдання, одним із яких є формування комунікативної компетентності педагога, що припускає володіння уміннями та навичками професійного спілкування для забезпечення ефективного розв'язання педагогічних комунікативних задач. Успішне вирішення педагогічних задач можливе лише у тому випадку, якщо вчитель знає специфіку педагогічного спілкування, професійно володіє мовою і нормами мовної поведінки, що забезпечують результативність ефективність діяльності педагога та розвиток його педагогічної майстерності.

Педагогічну діяльність вчителя можна уявити у вигляді множини різноманітних педагогічних задач різного рівня: стандартних і нестандартних, стратегічних, тактичних, оперативних та ін. Предметом педагогічної задачі можуть виступати знання учнів, їх особистісні якості і відношення - всі характеристики, які можна якісно змінити. Щоб ефективно розв'язувати комунікативні задачі, вчитель повинен бути професійно компетентним.

Педагогічна компетентність - це специфічні здібності, необхідні для ефективного виконання конкретної професійної дії педагога в конкретній предметній сфері, яка охоплює фахові знання, предметні навички, способи мислення, розуміння відповідальності за свої дії, а також здатність до адекватної оцінки ситуації, її змісту, цілей, завдань і норм з точки зору власних і загально значимих цінностей.

Практика показує, що не лише молоді вчителі, але й більш досвідчені зустрічаються з професійними труднощами у процесі розв'язання комунікативних задач. Саме тому в процесі педагогічної підготовки студентам потрібно дати не лише базові уявлення про теорію і технологію розв'язання комунікативних задач, а сприяти формуванню педагогічної компетентності майбутнього вчителя.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми показує, що вирішення комунікативних задач - одна з найважливіших проблем педагогіки, яка в силу своєї значущості й актуальності привертає постійну увагу педагогів і психологів. Проблеми, присвячені педагогічній майстерності і теорії та технології педагогічної комунікації знайшли відображення у працях А. Добровіча, О. Дубасенюк, Ю. Кулюткіна, В. Кан-Калика, І. Зязюна, О. Леонтєва, Г. Сухобської, Л. Спіріна та інших.

У навчально-виховному процесі учитель вирішує величезну кількість педагогічних задач, тому не випадково, що професійна діяльність педагога розглядається як один із видів практичного мистецтва, який знаходить своє відображення в тому як педагог вирішує комунікативні задачі.

У науковій літературі є різні точки зору на визначення педагогічної задачі. Так, наприклад, Н. Кузьміна, розкриваючи сутність педагогічної задачі, відзначає, що вона виникає щоразу, коли потрібно перевести процес виховання із одного стану в інший. Отже, педагогічна задача виникає тоді, коли можливе не одне рішення і потрібно знайти кращий спосіб досягнення бажаного результату.

Л. Додон стверджує, що вирішити педагогічну задачу - це означає дати оцінку певному факту, розкрити мотиви поведінки вихователя або вихованця, знайти вихід з тієї чи іншої психологічної ситуації та найбільш правильний підхід до вирішення педагогічної проблеми. О. Тихомиров визначає задачу як мету, задану в конкретних умовах, що потребує ефективного способу її досягнення. Задача в самому загальному вигляді, вважає Г. Балл, - це система, обов'язковими компонентами якої є предмет задачі та модель необхідного стану предмету задачі.

Таким чином, проблема задачі осмислюється як усвідомлення суб'єктом розв'язання протиріччя між метою задачі і невідомими шляхами її досягнення, тобто відсутністю необхідного результату інформації для досягнення даної мети. Педагогічна задача - це результат усвідомлення суб'єкту виховання в педагогічній ситуації необхідності розробки системи професійних дій і прийняття їх до виконання.

Усвідомлення педагогічної задачі відбуваються за допомогою аналізу конкретних умов, що виникли у відповідній ситуації, прогнозуванню вчителем власної діяльності, вибору ефективних методів впливу. Далі відбувається конкретна взаємодія вчителя й учнів, тому одним з елементів педагогічної задачі є задача комунікативна, тобто задача спілкування. У цьому зв'язку педагогічна діяльність може бути представлена як ланцюжок комунікативних задач, що змінюються, розвиваються і допомагають організувати педагогічну взаємодію, адекватну певним задачам.

На думку В. Кан-Каліка [1], комунікативна задача є похідною щодо педагогічної задачі, тому що випливає із останньої та визначається нею і, відтворюючи задачу педагогічну, має допоміжний, інструментальний по відношенню до педагогічної задачі характер. Ілісіна визначає комунікативну задачу як мету, на досягнення якої спрямовані різноманітні дії, що здійснюються у процесі спілкування. Отже, комунікативна задача є інструментальним компонентом педагогічної взаємодії.

Педагогічне застосування обраних методів впливу реалізується через спілкування, тому логіка комунікації може бути представлена таким чином: педагогічна задача; система психолого-педагогічних методів, обраних для її розв'язання; комунікативні задачі, вирішення яких необхідно для реалізації педагогічної взаємодії; педагогічна взаємодія.

Комунікативні задачі розрізняються на загальні комунікативні задачі, які плануються заздалегідь і поточні комунікативні задачі, що виникають у процесі педагогічної взаємодії. Загальна комунікативна задача зводиться до оповідання та спонукання. У процесі педагогічної взаємодії педагог реалізує дві основні мети: повідомити учням інформацію та вплинути на них, тобто спонукати їх до дії. Мета учнів - зрозуміти, запам'ятати, вивчити, засвоїти, зробити висновки. Таким чином, комунікативна задача розглядається як двосторонній процес спілкування, що ефективно реалізується в активності обох взаємодіючих осіб.

Згідно з логікою педагогічної взаємодії можна означити такі етапи розв'язання комунікативних задач: моделювання педагогом майбутнього спілкування, тобто створення комунікативних задач; організація безпосереднього спілкування; управління спілкуванням у процесі педагогічної взаємодії; аналіз результатів спілкування та моделювання нових комунікативних задач. На етапі моделювання здійснюється планування комунікативної структури взаємодії. Прогнозується психологічна атмосфера уроку та вибір засобів досягнення позитивного, емоційного стану взаємодіючих суб'єктів, а також прогнозується сприйняття учнями особистості самого вчителя. Це допоможе педагогу передбачити свою комунікативну поведінку і свій емоційний стан.

На етапі організації безпосереднього спілкування педагогом досягається комунікативна перевага. На цьому етапі вчитель уточнює особливості спілкування в нових комунікативних умовах, конкретизуються суб'єкт-суб'єктні умови. Важливим моментом цього етапу спілкування є правильно організована система комунікацій: постановка яскравих, привабливих цілей діяльності, демонстрація шляхів їх досягнення; уміння педагога демонструвати свою доброту, оптимізм і впевненість в успіх учнів; розуміння внутрішнього стану учнів у певних ситуаціях. На цьому етапі педагог вирішує цілу низку постійно виникаючих комунікативних задач, стимулює участь учнів у процесі спілкування.

Етап аналізу результатів спілкування можна назвати етапом зворотного зв'язку, який дає інформацію про рівень засвоєння матеріалів учнями та їх розвиток, а також потреби у спілкуванні. Ефективність розв'язання комунікативних задач залежить від високого рівня комунікативної компетентності педагога, яку можна визначити як складову педагогічної майстерності, що включає розвинуту емпатійність, достатній рівень рефлексії; наявність особистісно-діалогічного стилю спілкування; вміння слухати і чути співрозмовників; індивідуальну привабливість, здатність переконувати, навіювати, надихати, приваблювати до себе та ефективно взаємодіяти.

Окремо слід наголосити на педагогічному такті вчителя, який можна визначити як уміння дотримуватись педагогом почуття міри у спілкуванні, вміння обрати правильний підхід до учнів. Це і поважне ставлення до учнів, і уміння керувати своєю поведінкою згідно з нормами педагогічної етики. Тактичний учитель здатний побудувати теплі емоційно забарвлені відносини з учнями. Він уміє за допомогою гумору розрядити обстановку, щоб уникнути конфлікту. На думку І.Зязюна [5], педагогічний такт - це частина педагогічної майстерності, компонент духовної культури вчителя. Саме педагогічний такт, як зазначає вчений, впливає на формування індивідуального стилю взаємодії педагога з дітьми.

Ефективному розв'язанню комунікативних задач можуть допомогти принципи, розроблені та запропоновані В.Леві: принцип перший — вникни; принцип другий - створи сприятливу атмосферу; принцип третій - не принижуй; принцип четвертий - піднось.

Комунікативна компетентність учителя неможлива без педагогічного артистизму, який потрібен педагогу для того, щоб посилити ефект педагогічного впливу на учнів. Педагогічний артистизм надихає, підносить спілкування до рівня мистецтва й естетики. Розумно використаний артистизм стає не просто прикрасою спілкування, а його необхідним і міцним підсилювачем. Роль артистизму в структурі особистості вчителя складається з того, що вчитель в умовах педагогічного процесу здатен до ефективно педагогічної дії, вміє самовиразитися, регулювати свій психічний стан, поставати та вирішити надзадачу дії, конструювати педагогічне спілкування відповідно до ситуації.

Комунікативна компетентність педагога передбачає опанування комунікативно-мовними, риторичними уміннями, усвідомлення специфіки педагогічного спілкування та особливостей комунікативних ситуацій.

Комунікативна компетентність учителя включає досвід аналізу та створення професійно значимих алгоритмів висловлювань, а також розвиток творчо активної особистості, що вміє використовувати отримані знання та сформовані уміння в нових комунікативних ситуаціях, здатної шукати і знаходити власне вирішення різноманітних педагогічних задач, що постійно змінюються. Пізнання студентами суті мовних алгоритмів, як компонента культури і зразка педагогічного спілкування, сприяє ефективному розв'язанню педагогічних задач. У навчально-виховному процесі мова учителя стає найважливішим інструментом його професійної діяльності, головним засобом розв'язання педагогічних завдань.

У цьому зв'язку цікавими є деякі комунікативні технології етичного захисту, розроблені Н. Щурковою [7]. Уміле володіння прийомами етичного захисту дає змогу підвищити рівень комунікативної культури вчителя, запобігає виникненню стресових станів педагога, формує відповідні моральні якості учнів. Комунікативні технології, за Н. Щурковою, передбачають використання «м'яких» способів прихованого педагогічного захисту.

Розглянемо деякі приклади цих технологій. Сутність прийому «Окультурене відтворення» полягає в демонстрації вчителем спілкування на рівні культури. Цей прийом дає конкретний наочний зразок етичної форми спілкування в контексті ситуації, що виникла. Мета цього прийому - корегування поведінки учня. Як парадигму можна використати таку фразу: «Якщо я Вас правильно зрозуміла... Ви хотіли сказати...». При цьому додається окультурена форма вербальної, поведінкової моделі спілкування. Проілюструвати реалізацію цього прийому на практиці можна наступною ситуацією. Учень, не встигаючи записати за вчителем речення, вигукує: «Повільніше!». Педагог відповідає: «Якщо я Вас правильно зрозуміла, шановний Сергій, ви хотіли сказати: «Шановна Марина Миколаївна, будь ласка, повторіть ще раз це речення».

Сутність прийому «Виправдовування поведінки» полягає у тому, щоб сприяти психічному врівноваженню дитини шляхом «виправдовування» поведінки учня в даній ситуації. Великого значення набуває інтонаційне забарвлення вчителя, який говорить спокійним, м'яким і переконливим тоном: «Можливо, ти хотів...», «Можливо, будь-хто, на вашому місці...», «Я б можливо також...» та інші.

Прийом «Виявлення доброзичливості». Сутність цього прийому у веселому ігноруванні того, що сталося. Використовуються форми словесного повідомлення на зразок: «Добре, що Ви мені нагадали...», «Якби не Ви, я зовсім забув би про це...» та ін.

Мета прийому «Питання на відтворення» - припинити спішування, що відбувається на низькому рівні взаємодії і надати можливість співрозмовнику виправити свою поведінку в процесі спілкування. Сутність цього прийому полягає в тому, що вчитель, посилаючись на те, що він недочув або був чимось дуже захоплений, люб'язно просить учня ще раз повторити фразу, з якою він звертався. Тим самим педагог підштовхує учня до пошуку інших, більш культурних форм звернення і поводження. Тут важливо, щоб в інтонації вчителя не було ніякої іронії, підтексту. Прохання вчителя має бути ширим. Використовуються фрази на зразок: «Вибач, я не розчула, що Ви сказали...», «Будь ласка, повторіть те, що Ви сказали...» та ін.

«Питання про одержувача». Цей прийом ще можна назвати «наївним подивом», тому що педагог якби дивується що до нетактовного звернення в свою адресу. Він спеціально інструментує наївність, інсценує нерозуміння того, що було сказано учнем. Ставиться запитання: «Це Ви мені сказали?», «Хіба так можна?». Велике значення для реалізації цього прийому має педагогічний артистизм учителя: пластика, міміка, інтонації.

«Посилення на особистісні якості». Прикладом можуть бути такі фрази: «Я не звикла до такого звертання», «Я не можу продовжувати розмову у такій формі» та ін. Зміст і форма цих фраз мають урахувувати рівень вікового та індивідуального розвитку особистості, бути зрозумілими і доступними для учнів.

Педагогічна взаємодія вимагає від учителя опанування технологіями розв'язання комунікативних задач. Однак, необхідно відмітити, що кожна педагогічна технологія трансформується через особистість педагога, його кваліфікацію та потребує високого рівня педагогічної майстерності вчителя.

Як зазначає І. Зязюн, під тиском технологічного досвіду інших сфер, педагогічні технології здобувають нові можливості впливу на традиційний процес навчання, підвищують його ефективність і це простежується за таким показником, як введення в освіту нових інформаційних технологій. Академік вважає, що технологізація освітньої і виховної діяльності не може обмежувати свою сферу лише навчанням і підготовкою кадрів, а передбачає більш широкий і різноманітний спектр освітніх послуг, що пов'язаний із використанням інших сучасних технологій, які вимагають перебудови стереотипів традиційної освіти, формування нового мислення, зміни ментальності сучасного педагога й учнів, що важко дається самопізнанням.

Пропонуємо алгоритм розв'язання комунікативної задачі, що допоможе вирішити задачу на рівні педагогічної культури, за такою структурою:

1. «Повідомлення факту». Об'єктивний, стислий опис сутності ситуації. Головне у цьому прийомі те, що збоку вчителя не має бути ніяких звинувачень на адресу учня, тільки констатація факту, наприклад: «Ви не уважно мене слухаєте...».

2. «Вербалізація почуттів». Це комунікативні уміння, які дозволяють учителю повідомити співрозмовнику про свій внутрішній емоційний стан без образ і звинувачень. Педагог має якомога точніше передати на вербальному рівні емоцію, яку викликали у нього дії учня.

3. Прийом «Я - повідомлення». Реалізуючи цей прийом, учитель оголошує свій стан і своє ставлення до вчинку, а не висновки щодо особистості учня, наприклад: «Мені дуже прикро бачити ...», «Коли я бачу (або чую), я відчуваю ...».

4. «Накопичення згоди». Учитель ставить запитання так, щоб на них була позитивна відповідь, наприклад: «Звичайно, тобі зараз дуже важко...» та ін.

5. «Гуманізація стосунків». Сутність цього прийому полягає у знаходженні та повідомленні позитивних якостей учня, наприклад: «Ви як розумна людина...», «Я знаю Вас як шляхетну людину, тому...».

6. Вербальний опис своїх реальних дій у момент проблемної ситуації. Наприклад: «Тому я спокійно з Вами спілкуюсь...».

7. Бажаний вихід. Висловлювання власних побажань. Наприклад: «Тому мені хотілося би, щоб Ви говорили зі мною іншим тоном...».

8. «Оптимістичне прогнозування». Сутність цього прийому полягає у сподіванні на гарні стосунки у майбутньому, наприклад: «І все ж я сподіваюсь на наші добрі стосунки в майбутньому...».

Перераховані операції не вичерпують усього різноманіття прийомів розв'язання комунікативних задач. Удосконалення педагогічної творчості і майстерності дозволять педагогу знайти безліч ефективних прийомів успішної взаємодії з учнями. Комунікативна компетентність учителя неможлива без оволодіння педагогом комунікативними уміннями та розвинутими комунікативними здібностями, які в своєї сукупності складають техніку педагогічного спілкування та характеризують технологічну сторону педагогічної майстерності вчителя.

Комунікативна компетентність означає власне визнання вчителя себе як особистості у професії, а найголовніше, на наш погляд, уміння встановлювати професійні та рівноправні міжособистісні партнерські стосунки в процесі взаємодії з колегами, учнями та їх батьками. Таким чином, до змісту професійної підготовки майбутнього вчителя має бути введений додатковий компонент, пов'язаний із засвоєнням досвіду комунікативно-творчої діяльності педагога. Проблема опанування майбутнім учителем комунікативною поведінкою може бути успішно реалізована лише у тому випадку, якщо це навчання буде базуватися на єдиній концепції, за програмою спеціально розробленого курсу для студентів педагогічних ВНЗ.

З вищенаведеного випливає, що основою цієї концепції може стати задачний підхід, орієнтований на пошуки, теоретичне осмислення і практичне втілення оптимальних шляхів оволодіння ефективною, успішною, результативною професійною комунікацією. Знання загальних комунікативних законів і принципів мовної поведінки та можливостей їх використання на практиці є професійною необхідністю для вчителя.

Отже, основними чинниками ефективного розв'язання комунікативних задач є педагогічна майстерність учителя, що включає комунікативну компетентність, ефективне володіння технікою педагогічного спілкування та опанування комунікативними технологіями, що дають змогу ефективно вирішувати комунікативні задачі.

Література:

1. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении / В.А.Кан-Калик. - М.: Просвещение, 1987. - 144 с.
2. Моделирование педагогических ситуаций: проблемы повышения качества и эффективности общепедагогической подготовки учителя / под ред. Ю.Н.Кулюткина и Г.С.Сухобской. - М. : Педагогика, 1981. - С. 9-75.

3. Мільто Л.О. Методика розв'язання педагогічних задач : навч.-метод. посіб. - [2-ге вид. переробл. і доп.] / Л.О.Мільто. - Харків : Ранок-НТ, 2004. - 152 с.

4. Мільто Л.О. Педагогічний артистизм : методичні рекомендації / Л.О.Мільто. - К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. - 30с.

5. Педагогічна майстерність : підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін. ; за ред. І.А.Зязюна. - [3-тє вид., допов. і переробл.]. - К.: Богданова А.М., 2008. - 376 с.

6. Спирин Л.Ф. Теория и технология решения педагогических задач / Л.Ф.Спирин. - М. : Российское педагогическое агентство, 1997. - 173 с.

7. Щуркова Н.Е. Педагогическая технология. - [второе изд., доп.] / Н.Е.Щуркова. - М. : Пед. общество России, 2005. - 256с.

У статті розглядаються інформаційні технології навчання розв'язанню комунікативних задач майбутніх вчителів у процесі їх педагогічної підготовки.

Ключові слова: педагогічна задача, комунікативна задача, педагогічна ситуація, педагогічна майстерність, педагогічна технологія, комунікативна компетентність.

В статье рассматриваются информационные технологии обучения решению коммуникативных задач будущих учителей в процессе их педагогической подготовки.

Ключевые слова: педагогическая задача, коммуникативная задача, педагогическая ситуация, педагогическое мастерство, педагогическая технология, коммуникативная компетентность.

In the article is devoted to the information technologies deceiving of communication tasks in the education-cognitive activities of the future teachers.

Keywords: pedagogical task, communicative task, pedagogical situation, pedagogical trade, pedagogical technology, communicative competence.